

Kratek pogled na
zgodovino
humanističnega/
filozofskega študija
do ustanovitve
Filozofske fakultete
1919

Prve evropske univerze, davni začetniki današnje velike humanistične, pa tudi naravoslovne tradicije, so pretežno nastale v romanskih deželah, v mestih Italije, Francije, Pirenejskega polotoka in seveda Anglije. V Evropi so prve srednjeveške univerze ustanovili v 11. stoletju, na njih so poučevali pravo, medicino in teologijo. Nujni uvod v proučevanje filozofije in teologije pa je predstavljal študij sedmih osnovnih ved, znanih kot *septem artes liberales*, ki so bile osnova vse znanosti.

Najstarejša univerza v Evropi je, kot trdijo različni avtorji¹, Univerza v Bologni, uradno Alma Mater Studiorum - Università di Bologna. Nastala je leta 1088, njen ustanovitelj pa je bil pravnik Irnerij, in prav lahko bi jo imeli tudi za najstarejšo filozofsko fakulteto, vsekakor pa za najstarejšo humanistično visoko šolo v Evropi.

Sploh je bilo mogoče najbližje slovenskemu prostoru študirati, danes bi rekli humanistične in družboslovne vede na visokošolski ravni v času nastajanja univerz prav v Italiji. Našemu prostoru najbližja je bila Univerza v Padovi, ki je bila ustanovljena leta 1222. Gre za drugo najstarejšo univerzo v Italiji in eno najstarejših v Evropi. V 14. stoletju so se visoke šole, na katerih je bilo mogoče študirati različne humanistične in družboslovne vede, razširile tudi v slovanski in nemški svet ter na Madžarsko.

Posebno mesto med njimi je imela Karlova univerza v Pragi tako za češke kot tudi za nemške študente. Leta 1348 jo je ustanovil nemški cesar Karel IV. Med štirimi izvirnimi fakultetami Karlove univerze so bile: pravna, medicinska, umetniška (filozofija) in teološka (zdaj katoliška teologija). Umetniška fakulteta (filozofija) torej je temelj tudi te univerze, poleg študija medicine (naravoslovja) predvsem študij humanistike (filozofija, teologija) in družboslovja (pravo). Morda je prav to razlog, da mnoge univerze v Evropi spoštujejo »pravilo«, da na univerzitetnih slovesnostih dekan

filozofske fakultete sedi prvi, desno od rektorja. Naj ob tem navedem še eno zanimivost: za geografom Antonom Melikom (1946–1952) je bil edini predstavnik FF UL, ki je bil po drugi svetovni vojni rektor največje, najstarejše in najuglednejše slovenske univerze, Univerze v Ljubljani, zgodovinar, akad. prof. dr. Fran Zwitter, čeprav Filozofska fakulteta ni bila brez kakovostnih in sposobnih kandidatov za rektorja. Rektor je bil med letoma 1952 in 1954.² Nam to kaj govori o razmerju »sil« in o pomenu humanistike na Univerzi v Ljubljani sploh?

Slovenski študentje in tudi profesorji pa so bili dosti bolj navezani na najpomembnejšo in najstarejšo univerzo v okviru habsburških dežel, kamor je spadalo kar devet desetih Slovinci naseljenega ozemlja. Avtorji in uredniki priložnostnega zapisa o zgodovini FF in UL so jo v zborniku o zgodovini Filozofske fakultete ob njeni 70-letnici označili kar za najbolj »domačo«.³ Alma Mater Rudolfina je bila na Dunaju ustanovljena leta 1365. Ustanovil jo je Rudolf IV. Habsburški in je še danes najuglednejša dunajska univerza, sinonim za tisto »pravo« univerzo, čeprav je pretežno usmerjena v humanistiko in družboslovje. Na tej univerzi je samo med letoma 1848 in 1918 študiralo 1897 študentov s Kranjske.⁴

Visokošolski študij pa je v 16. stoletju segel tudi v Ljubljano. Ljubljanski škof Janez Tavčar je leta 1593 papežu in nadvojvodi predlagal ustanovitev jezuitskega kolegija. 6. novembra 1595 je nadvojvoda sprejel in odobril malo prej sklenjene sporazume o tem in o zagotovitvi primernih dohodkov za kolegij. 23. marca 1596 je papež Klemen VIII. kolegij ustanovil. V začetku leta 1597 so jezuiti prišli v Ljubljano, z gimnazijskim poukom so začeli takoj. V naslednjih letih so zgradili svoje središče pri Sv. Jakobu. Prva visokošolska predavanja so se začela leta 1619 iz kazuistike (moralne teologije).

Fran Zwitter je v razpravi »Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918« (*Petdeset let slovenske*

1 Andrea Romano (ur.): *Gli Statuti universitari: Tradizione dei testi e valenze politiche. Atti del Convegno internazionale di studi*. Messina-Milazzo 13–18 aprile 2004, Bologna 2007.

2 <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi887996/>

3 Vasilij Melik: »Predhodniki in začetki ljubljanske Filozofske fakultete«, *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 9.

4 Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.

S filozofskim študijem, uvedenim na jezuitskem kolegiju v Ljubljani leta 1704, pred 285 leti, lahko začnemo predzgodovino današnje Filozofske fakultete.

univerze v Ljubljani, 1969) po pravici relativiziral trditve nekaterih avtorjev, ki za rojstno leto visokošolskega študija (tj. ljubljanske univerze) na Slovenskem postavljajo leto 1595, kar naj bi bilo povezano s šolsko dejavnostjo jezuitov. Ugotavljal je, da v letih 1595 in 1596 v Ljubljani jezuitov sploh ni bilo. Prvi so prišli šele januarja 1597.

Ne glede na »spor« okoli rojstne letnice ljubljanske univerze je pomembnejše, kdaj se je začel izvajati tak ali drugačen filozofski študij oziroma študij humanističnih ved. Ta pa sodi v začetek 18. stoletja, ki je prinesel prizadevanja razširiti teološki študij, zasnovati filozofskega in v celoti pridobiti tudi univerzitetno stopnjo. Jeseni 1704 so se namreč začela predavanja iz logike, v naslednjih letih še iz fizike, metafizike in matematike. Tako se je začel triletni, rekli bi popoln filozofski študij, kakor je bil v navadi na tedanjih filozofskih fakultetah. Vendar Fran Zwitter v nadaljevanju zapiše: »Vsebina tedanjih filozofskih študij pri nas se nam more zdeti danes zelo revna, a tedaj to tudi na jezuitskih in tudi na protestantskih filozofskih fakultetah ni bilo drugače.«⁵ Melik pa je svoje misli zaključil z utemeljeno trditvijo: »S filozofskim študijem, uvedenim na jezuitskem kolegiju v Ljubljani leta 1704, pred 285 leti, lahko začnemo predzgodovino današnje Filozofske fakultete.«⁶

Pri reformi/oblikovanju visokošolskega študija, še posebej filozofskega, je imela pomembno vlogo cesarica Marija Terezija. Ta je namreč leta 1752 ukazala reformo filozofskega študija. O njej najdemo v priložnostni študiji ob 70-letnici FF zapisano kratko in posrečeno analizo:

Profesorji naj bi naravoslovja ne utemeljevali s Svetim pismom in Aristotelom, sklicevali naj bi se na razum. Poudarjena je bila pomembnost eksperimentalne fizike in prirodopisa. Oba predmeta naj bi učili 'brez metafizične navlake'. Reforma je predpisala dveletni študij filozofije s tremi profesorji. Predmeti naj bi bili logika, metafizika, matematika, splošna in eksperimentalna fizika, etika s politiko in državnim gospodarstvom, prirodopis. Ta študij bi morali dokončati vsi, ki bi nato študirali medicino. (Za bodoče teologe in pravnike je bil določen triletni študij filozofije z zgodovino in nemškimi govorništvi v tretjem letu.) Tu in tam, tudi v Ljubljani, so začeli uvajati tudi različne nove neobvezne predmete. Namesto latinščine je začela država kot učni jezik uveljavljati nemščino. Zanj so menili, da jo je treba čimbolj razširiti, in upali, da bo prej ali slej postala jezik vseh državljanov. Ob takih težnjah države se je zbudilo slovensko narodno gibanje. Za njegov začetek jemljemo knjižico, ki jo je leta

5 Fran Zwitter: »Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918«, *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*. Ljubljana 1969, str. 26.

6 Ibid. op. 3. Več o tej temi glej predvsem: Fran Zwitter: »Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918«, *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, Ljubljana 1969, str. 13–51; Janko Polec: »Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo«, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929; Jože Ciperle: »Po poti do univerze v Ljubljani«, *Ustanovitev Univerze v Ljubljani v letu 1919*, Ljubljana 2009; Vasilij Melik: »Predhodniki in začetki ljubljanske Filozofske fakultete«, *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 9–15.

1768 izdal bosonogi avguštinec oče Marko Pohlin, v njej protestiral zoper širjenje nemščine, poudarjal pomen slovenščine in zahteval, da bi jo uvajali na vsa kulturna področja, tudi za učene ljudi in za visoke šole.

Leta 1773 je papež razpustil jezuitski red. Jezuitske šole je prevzela država. Za profesorje so deloma ostali bivši jezuiti, deloma so postavili nove iz vrst posvetne duhovščine, pozneje tudi iz vrst neduhovnikov.⁷

Na splošno pa lahko rečemo, da je bil avstrijski srednješolski in visokošolski sistem v predmarčni dobi močno zaostal. Eden najboljših slovenskih poznavalcev zgodovine šolstva, FF in UL ter eden najpomembnejših raziskovalcev zgodovine 19. stoletja na Slovenskem, akad. prof. dr. Vasilij Melik, je v tem kontekstu in v povezavi z oblikovanjem modernega filozofskega študija na univerzitetni ravni zapisal:

Brž po revoluciji (1848, op. p.) so nastali reformni načrti, ki so se potem tudi uresničili: odprava licejev, kvalitetna okrepitev univerz, sprememba dotedanjega filozofskega študija v sedmi in osmi razred gimnazije, zato pa kakovosten štiriletni študij »filozofskih« predmetov na univerzi. Ta reforma je pomenila začetek moderne, znanstveno kvalitetne filozofske fakultete. Te spremembe so same na sebi gotovo pomenile pomemben korak naprej, toda prizadele so Slovence, ki so morali odslej prav vse, razen teologije, hoditi študirat na tuje. Jeseni 1849 je bilo konec filozofije in medicinsko-kirurškega študija, konec ljubljanskega liceja. Od vsega višjega šolstva je ostalo le bogoslovje kot škofijski učni zavod.

Zdaj se je začel boj za slovensko univerzo, ki se je močno razmahnil v času taborov (1868–71), zlasti pa leta 1898 in po njem, ko so se narodna nasprotja v Avstriji močno zaostрила. Kranjski deželni zbor je zahteval ustanovitev univerze s filozofsko, pravno in teološko fakulteto, ustanovil univerzitetni sklad in razpisal štipendije za Slovence, ki bi se hoteli habilitirati na kaki pravni ali filozofski fakulteti v Avstriji in bi se zavezali, da bodo sprejeli profesorsko mesto na ljubljanski univerzi. Tudi avstrijsko naučno ministrstvo je dajalo podobne štipendije. V dobrem

desetletju pred prvo svetovno vojno so se mladi juristi, slavisti in tudi nekateri drugi s štipendijami obeh vrst izpopolnjevali v Nemčiji, Rusiji in drugod. Med njimi je bilo pet poznejših prvih profesorjev ljubljanske Filozofske fakultete.⁸

Težnja in zahteva po ustanovitvi lastne slovenske univerze se je uresničila šele po razpadu dvojne monarhije v novi južnoslovanski državi. Pravzaprav se je začelo, še preden se je na »dan ujedinjenja« 1. decembra 1918 rodila Kraljevina SHS. Filozof/psiholog in docent na praški univerzi dr. Mihajlo Rostohar je skupaj z ljubljanskim županom Ivanom Tavčarjem sklical sestanek, na katerem naj bi se dogovorili o ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani. Janko Polec v svojem obsežnem delu *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929* pravi, da je Rostohar v »posvetovalnico mestnega magistrata« preko ljubljanskih dnevnikov povabil zastopnike Slovenske matice, Pravnika, društev slovenskih profesorjev, zdravnikov in tehnikov ter univerzitetnih profesorjev. Sestanek je bil 23. novembra 1918. Glavno besedo je imel Rostohar.

Na sestanku se je razvila obširna razprava, saj so se ga udeležili znanstveniki, ki so že bili univerzitetni profesorji in habilitirani docenti. Med njimi so bili najpomembnejši prav znanstveniki s področja humanistike in družboslovja, npr. Fran Ramovš, Ivan Grafenauer ali Leonid Pitamic. Na koncu sestanka je Rostohar sestavil spomenico, naslovljeno na Narodno vladu, v kateri so bili natančno opredeljeni sklepi sestanka. Med sklepi, pomembnimi za nastanek Filozofske fakultete, je morda eden najpomembnejših ta, da so Narodno vladu zaprosili, da »pokličejo« slovenske univerzitetne učitelje, ki so delovali na drugih univerzah: Frana Ramovša za slovensko filologijo, Ivana Grafenauerja za slovensko literaturo, Franceta Kidriča za slovensko filologijo, Antona Breznika za slovenski jezik, Ivana Prijatelja za slovensko literarno zgodovino, Vinka Šarabona za geografijo in Ferdinanda Seidla za geologijo. Pozivi pri vseh niso bili uspešni, zanimivo pa

7 Vasilij Melik: »Predhodniki in začetki ljubljanske Filozofske fakultete«, *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 10–11.

8 Ibid.

je, da v tej spomenici ni bil predviden nihče za slovensko zgodovino.⁹

Vasilij Melik pa je zadnja dogajanja v prelomnem letu 1919 skrbno strnil v celovito besedilo, ki ga obširno prevzemam, saj ni mogoče dodati česa novega:

V začetku je mislila Vseučiliška komisija, da bi se slovenska univerza pripravila na tleh zagrebske univerze, kjer naj bi bil omogočen študij slovenskim študentom in kjer naj bi ustanovili slovenske stolice s predavanji v slovenščini. V zvezi s tem je bilo več tedaj v Zagrebu opravljenih habilitacij. Ves koncept provizorija v Zagrebu je naletel na različne težave, tako da je že februarja 1919 prevladal drug načrt: obrniti se na beograjsko vladno in takoj ustanoviti univerzo v Ljubljani. V začetku marca se je že zdelo, da se bo vse hitro uredilo. Vseučiliška komisija je sestavila podkomisije za vsako bodočih fakultet, ki so do konca meseca izdelale načrte za organizacijo fakultet in dale predloge za imenovanje prvih profesorjev. Podkomisija za Filozofsko fakulteto je predlagala Josipa Plemlja, rednega profesorja matematike v Černovicah, Rajka Nahtigala, rednega profesorja slovanske filologije v Gradcu, in Franceta Ramovša. Projekt je predvideval 33 stolic, za njih zasedbo pa 8 profesorjev in habilitiranih docentov, 6 uveljavljenih znanstvenikov, 5 takih, ki so v habilitacijskem postopku, in 4, ki se bodo habilitirali, skupaj torej 23 Slovencev, 4 Srbe in Hrvate, 2 Čeha, 1 Rusa in 1 Avstrijca. Od vseh teh 31 predlaganih je prišlo takoj ali pozneje na Filozofsko fakulteto 11 ljudi, še 2 pa na tehniko. To nam kaže, kako so bila marčna predvidevanja še v zraku. Marsikaj se ni uresničilo, ker izbrani niso bili voljni priti, nekaterim ni uspela habilitacija, nekaterih pa fakulteta v poznejših razmišljanjih ni hotela sprejeti. Aprila je prišlo do zapletov v Beogradu, vendar je nazadnje vse znova steklo. 30. junija je vlada sprejela načrt zakona o novi univerzi, 16. julija je bil dokončno sprejet v začasnem narodnem predstavništvu, 23. julija pa podpisano od regenta.

Univerza v Beogradu je delala po srbskem zakonu iz leta 1905, univerza v Zagrebu po hrvaških zakonih, za univerzo v Ljubljani

pa bi bilo treba sestaviti posebne zakonske določbe. Da se ne bi ustanovitev zavlekla, so dali v zakon določbo, da 'se bo univerza v Ljubljani povsem upravljala po zakonu in uredbah o univerzi ... v Beogradu', dokler se ne izdelajo specialni zakon in uredbe.¹⁰ Ta določba se je sicer izvajala glede univerzitetnih oblasti, ne pa glede študijskih skupin in izpitov, zlasti v začetku. Posebni zakon za Ljubljano ni nikdar izšel, pač pa so kmalu začeli pripravljati univerzitetni zakon za vso državo, vendar je do njega prišlo šele v času diktature 28. junija 1930.

31. avgusta 1919 je bilo s kraljevo odločbo imenovanih prvih 18 profesorjev, v glavnem tistih, ki jih je bila vseučiliška komisija predlagala v mesecu marcu. Na Filozofsko fakulteto je bil poleg Plemlja, Nahtigala in Ramovša imenovan še Ivan Prijatelj, ki je imel sicer za seboj že bogato literarnozgodovinsko znanstveno delo, ne pa habilitacije. Njegovo habilitacijsko delo je bilo sicer na češki praški univerzi že sprejeto, pred habilitacijskim predavanjem in izpitom pa je Prijatelj prošnjo za habilitacijo umaknil (1911). Naslonitev ljubljanske univerze na beograjski zakon, ki habilitacijskega postopka ni poznal, je omogočila imenovanje, ki ga je v polni meri zaslužil.

20. septembra 1919 se je zadnjikrat sestala Vseučiliška komisija, dva dni prej pa prvič vsi redni profesorji kot univerzitetni svet. Ta je nekaj časa vodil vse zadeve fakultet in pripravil prve predloge za nadaljnje profesorje. Za Filozofsko fakulteto je 7. oktobra izvolil štiri nove redne profesorje: botanika Franca Jesenka, ki je bil že pred vojno docent na dunajski Visoki šoli za kulturo tal, pedagoga Karla Ozvalda, habilitiranega v Zagrebu 1914, literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča, habilitiranega malo prej (1919) na Dunaju, in zgodovinarja Ljudmila Hauptmanna, ki se je bil že izkazal z odličnimi znanstvenimi deli, formalne habilitacije pa ni imel. 12. novembra so bili izvoljeni prvi rektor in prvi dekani. S tem se je začelo samostojno življenje Filozofske fakultete. 15. novembra 1919 se je namreč začelo vpisovanje študentov. Njeni prvi štirje profesorji so bili močno obremenjeni tudi z univerzitetnimi funkcijami: Plemlj je postal rektor, Nahtigal dekan, Prijatelj prodekan,

⁹ Ibid., str. 144–145.

¹⁰ To je bilo zapisano v 3. členu Predloga zakona o Univerzi Kraljestva Srbob, Hrvatov in Slovencev z dne 8. julija 1919, citirano po Janko Polec, op. cit., str. 173.

najmlajši Ramovš pa univerzitetni poslovodja, [danes bi rekli tajnik univerze].

15. novembra se je začelo vpisovanje. V sredo 3. decembra 1919 ob 9. uri dopoldne je bilo v nekdanji deželni zbornici prvo predavanje. Ramovš je govoril o historični gramatiki slovenskega jezika.¹¹

Slovenska univerza v Ljubljani in z njo Filozofska fakulteta je bila rojena. Profesorji pa so bili nosilci kateder in s tem nosilci razvoja svojih strok na fakulteti.

Filozofska fakulteta je najpomembnejša pedagoška in znanstvena ustanova na področju humanistike v Sloveniji.

V času med vojnama, v vojnem in poveljnem času je Filozofska fakulteta preživela viharne pa tudi uspešne čase, ali če citiram kolega Toneta Smoleja, prehodila je pot od »fakultete profesorjev do fakultete študentov« in postala največja fakulteta UL, velika kot nekatere evropske univerze v soseščini. Postala/ostala je najpomembnejša pedagoška in znanstvena ustanova na področju humanistike v Sloveniji. O tej poti, to je o njenem razvoju od nastanka do danes, bo govorila monografija *Zgodovina Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani* (Znanstvena založba FF, Ljubljana 2019).

zasl. prof. dr. Dušan Nečak

11 <http://www.ff.uni-lj.si/> (Zgodovina fakultete) in Vasilij Melik: »Predhodniki in začetki ljubljanske Filozofske fakultete«, *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 12–13. Podrobnosti glej zlasti: Janko Polec: »Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo«, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana 1929.